

Jolanta Kulpińska

Socjologiczne badania terenowe w Jugosławii

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 13/2, 162-165

1959

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

zajmującego się badaniami psycho-społecznymi prowadzonymi na użytek wojskowy. Jest to jeszcze jeden dowód zainteresowania czynników wojskowych badaniami i teoriami społecznymi, wynikającego z uznania praktycznej użyteczności tej dziedziny nauki.

INSTYTUT SOCJOLOGII EKONOMICZNEJ I PSYCHOLOGII LUDÓW W HAWRZE

Instytut ten stworzony w 1937 r. stanowi przykład prowincjonalnej placówki naukowej — działającej w oparciu o amatorskie (nie w znaczeniu negatywnym) zainteresowania naukowe profesorów liceów, ludzi interesu i praktyków-ekonomistów oraz pracowników administracji. Dyrektorem Instytutu jest od lat dziesięciu profesor miejscowego liceum, Abel Miroglio, zaś honorowym przewodniczącym rady naukowej — A. Siegfried, profesor Sorbony. Przedmiot specjalizacji Instytutu wydaje się bardzo naturalny dla naukowych zainteresowań intelektualnego środowiska miasta, stanowiącego zarówno poważne centrum handlowo-finansowe, jak miejsce kontaktów przedstawicieli różnorodnych kultur.

Wprawdzie zagadnienia kulturalno-porównawcze były w pracach i publikacjach Instytutu ujmowane często raczej na wzór tradycyjnej psychologii ludów aniżeli nowoczesnej antropologii kulturalnej, w dorobku Instytutu nie brak jednak fragmentów wartościowych.

Interesujące materiały porównawcze zgromadziła dziesięciodniowa konferencja poświęcona socjologicznym aspektom zagadnienia konsumpcji w różnych krajach Europy zachodniej zorganizowana w czerwcu 1958 r. Na uwagę zasługuje też wydane przez Instytut tłumaczenie pracy R. Metraux i M. Mead, *Themes in French Culture* uzupełnione komentarzami krytyków francuskich (m. in. G. Le Bras i J. Stoetzel), które stanowią czynny przyczynek ilustrujący trudności i potknięcia antropologii kulturalnej społeczeństw cywilizowanych.

Instytut publikuje od maja 1946 r. kwartalnik „Revue de Psychologie des Peuples”.

Antonina Kłoskowska

SOCJOLOGICZNE BADANIA TERENOWE W JUGOSŁAWII *

Socjologia jest w Jugosławii nauką nową. Brak dawnych tradycji badań socjologicznych i uniwersyteckich katedr socjologii. Po II wojnie światowej długo sądzono, że materializm historyczny wyczerpuje problematykę społecznego rozwoju i społecznej struktury i podsuwa zasadnicze rozwiązania. Nawet przyjęcie twórczego, krytycznego stosunku do rezultatów osiągniętych przez teoretyków marksizmu w innej epoce nie od razu i nie wszystkich skłoniło do empirycznych badań społeczeństwa. Wśród socjologów jugosłowiańskich spór o potrzebę i wartość badań empirycznych, zwłaszcza statystycznych, trwa nadal i wielu przedstawicieli tej dyscypliny opowiada się za socjologią „filozofującą”.

Socjologia więc, jako ogólna teoria i metoda badania społeczeństwa, jest wykładana na wydziale prawnym i humanistycznym. Na obu tych wydziałach istnieją katedry socjologii, na wydziale prawnym przeważnie połączone z teorią państwa i prawa. Samodzielnego kierunku nauczanie socjologii nie ma. Zainteresowani studenci filozofii i psychologii w ostatnim okresie studiów mogą specjalizować się w zakresie socjologii poprzez seminaria i pracę dyplomową. Inny rys charakterystyczny to istniejąca do niedawna decentralizacja pracy naukowej i dydaktycznej. Główne ośrodki istniały w uniwersytetach republikańskich

* Autorka spędziła przeszło miesiąc w Jugosławii w celu nawiązania kontaktów w zakresie badań z socjologii przemysłu. Zdobyte i przedstawione tu informacje być może nie są kompletne, ale charakteryzują główne problemy jugosłowiańskich badań.

— w Belgradzie, Zagrzebiu, Ljublanie, Sarajewie i Skoplje. W ostatnim czasie przy republikańskich urzędach statystycznych organizuje się pracownie socjologiczne. Centrum skupiającym socjologów do niedawna było tylko Towarzystwo Naukowe Filozoficzne i Socjologiczne oraz wspólne pismo „Filozofia i Socjologia”. Ostatnio organizuje się w Belgradzie przy Akademii Nauk Instytut Nauk Społecznych z sekcją socjologii, mówi się o oddzielnym piśmie socjologicznym. Przyjęta jest forma wspólnych, ogólnokrajowych konferencji naukowych, jak np. konferencja poświęcona zastosowaniu statystyki w socjologii, która odbyła się w grudniu 1957 r., lub badaniom nad wydajnością pracy i przemysłem, która odbyła się w czerwcu 1958 r.

Dotychczasowy dorobek polega więc głównie na pierwszych rozeznaniach badawczych oraz na doborze i kształceniu kadr. To ostatnie zadanie wysuwa się na czoło. Wybór asystentów, ich plany kształcenia, stypendia zagraniczne i obrona dysertacji doktorskich — wszystko to skierowane jest na zdobycie odpowiedniej kadry pracowników naukowych. Trudno wydzielić projekty, prace zaawansowane i ukończone, prace prowadzone „na użytek akademicki” i „na zamówienie praktyczne” — omówimy je zatem wspólnie. A oto jeszcze jeden rys charakterystyczny: badania ze względu na ich problematykę i metody wyraźnie socjologiczne noszą charakter praktyczny, a z uwagi na swój cel i opracowanie — nie ściśle naukowy. Badań tego rodzaju napotykaliliśmy bardzo wiele, nie tylko w postaci ankiet — „referendum”, prowadzonych przez rady robotnicze, rady narodowe, przyfabryczne pracownie psychologiczne, czy robotnicze uniwersytety, ale także w postaci „szerszej”, dla tych samych zresztą odbiorców. Oto przykłady:

W pracowni psychologicznej Huty „Zenica” przeprowadza się badania socjometryczne wszystkich grup robotniczych. Rezultaty pozwolą sprawdzić, jakie są przyczyny integracji lub dezintegracji tych grup, jakie są zależności między tymi zjawiskami a wydajnością pracy lub aktywnością społeczną pracowników itd. Uniwersytet Robotniczy w Sarajewie przeprowadza ankietę na temat wyborów do rad robotniczych lub na temat programu szkolenia ekonomicznego członków rad robotniczych czy też na temat powiązania chłopów — robotników ze wsią. Rada Robotnicza Fabryki Papieru w Ljublanie „zamawia” przeprowadzenie ankiety wśród swoich robotników na temat ich warunków materialnych, zwłaszcza mieszkaniowych. Cel ankiety — zdobycie dobrej dokumentacji dla starań Rady Robotniczej w Komunie o kredyty na budownictwo. Przykłady podane można by jeszcze mnożyć. Ich wspólną cechą jest to, że stanowią olbrzymi materiał nie wyzyskany w sposób dostateczny. Podobnie zresztą nieopracowany od strony socjologicznej pozostaje ogromny, systematycznie zebrany i częściowo opublikowany materiał statystyczny. Odpowiedź wyjaśniająca: nie ma kto się tym zająć, potrzeba dużo i prędko wykształconych socjologów, którzy nie tylko pomogą organizować takie „praktyczne” akcje badawcze, ale także przeprowadzą szerokie ankiety, opracują już zebrany materiał, dokonają syntetycznej analizy przemian społeczeństwa. W tym kierunku właśnie idą wysiłki nowopowstałego Instytutu oraz działających uniwersyteckich katedr socjologicznych.

I tak centralnym problemem badań są przemiany w strukturze społecznej w związku z szybkim procesem industrializacji i uspołecznienia fabryk. Chodzi tu o badania na terenie fabryk, związane głównie z rozwojem samorządu robotniczego, zmianami na gruncie wzrostu kwalifikacji zawodowych, zagadnieniem fluktuacji, przejściem do fabryk chłopów z często bardzo zacofanych okręgów rolniczych. Zwłaszcza to ostatnie zagadnienie jest przedmiotem zainteresowania od różnych stron — zmian w świadomości, zmian w charakterze etniczno-obyczajowym (np. rozpad wielkiej rodziny — *zadrugi*), adaptacji w przemyśle, udziału w zarządzaniu itp. Rozwój samorządu robotniczego łączy się zazwyczaj z problematyką socjologii przemysłu i socjologii klasy robotniczej. Bada się więc zagadnienie

aktywności robotników w zarządzaniu, zmian w stosunku do pracy i własności społecznej, zagadnienie humanizacji pracy w warunkach samorządu itd. Problematyka samorządu jest zresztą szersza i wykracza poza fabryki. Chodzi bowiem o rozwój inicjatywy i gospodarności we wszystkich dziedzinach życia — nie tylko w jednostkach produkcyjnych, ale także w jednostkach terytorialnych od komitetów blokowych czy wspólnot wiejskich zaczynając. Obok więc badań nad problematyką samorządową w fabrykach wiele uwagi poświęca się tworzeniu się wspólnot lokalnych.

W zakresie przedstawionej powyżej problematyki zetknęłam się z kilkoma pracami o różnym stopniu zaawansowania, od publikowanej pracy Cvctko Kostića, *Robotnicy—chłopi*, do planów badawczych specjalnej Komisji Związków Zawodowych dla spraw kobiet, czy dla spraw Komitetów Blokowych oraz planów badawczych specjalnego Instytutu Samorządu Społecznego działającego przy Vjeće Chorwacji. Mówiono mi o planowanych kompleksowych badaniach w hucie miedzi w Kosovo-Metochii (Cvetko Kostić), oglądałam szereg ankiet dotyczących warunków materialnych robotników i młodzieży robotniczej (V. Bonač, B. Savić) oraz udziału robotników w samorządzie i ich opinii o funkcjonowaniu systemu społecznego fabryki (I. Stanojčić, M. Radoslavlević, S. Saksida, N. Smailagić).

Inne wielkie grupowe przedsięwzięcie badawcze, to analiza młodzieży na budowie autostrady (pod kierownictwem R. Supeka). Planowane badania mają objąć młodzież w czasie budowy i po powrocie do miejsc rodzinnych. Jakie zmiany w świadomości, w stosunku do pracy i życia zostały wywołane pobytem na *Autoput* (Autostradzie). Analiza ma dotyczyć motywów przybycia na Autostradę, stosunku do pracy, stosunków między dziewczętami a chłopcami, stosunków w brygadach narodowościowych, kierunku zainteresowań zawodowych i kulturalnych itd.¹

W Ljublanie dr Bonač prowadzi badania nad spędzeniem wolnego od pracy czasu przez mieszkańców przemysłowego miasta Kranj. Są to badania wzorowane na prowadzonych we Francji przez Joffre Dumazedier w mieście Annecy w ramach planu porównawczych badań UNESCO. Zgodnie z ogólnymi założeniami badań nad wolnym czasem także ankietą miasta Kranj ma na celu zanalizować budżet czasu, zainteresowania kulturalne, *hobby*, zarówno zgodne z tradycją lokalną jak i wyrosłe na gruncie centrum przemysłowego, związane z tradycją zawodową lub z funkcją rekompensującą pracę fabryczną i skutki nowoczesnego maszynizmu. W Ljublanie także dr Bonač opracowuje rezultaty wielkiej ankiety, przeprowadzonej w całej Slovenji w szkołach przy pomocy nauczycieli nad warunkami materialnymi uczniów (a za ich pośrednictwem ich rodzin). W badaniach chodzi nie tylko o stan posiadania rodzin uczniów ale także o pewne uchwytne obiektywnie wzory wychowawcze i kulturalne, panujące w tych rodzinach w różnych środowiskach i regionach kraju.

Dr Fiamengo w Sarajewie przeprowadził ankietę wśród studentów Uniwersytetu na temat ich warunków życia oraz podstawowych zasad ideowych i obyczajowych. W dalszym ciągu prowadzone będą badania nad ideologią, stosunkiem do religii i jej wskazań ideowo-etycznych; warunki współżycia w Bośni trzech religii, trzech systemów kulturowych, katolicyzmu, prawosławia i muzułmanizmu, mogą dać niezmiernie interesujący

¹ Sama organizacja roboczych akcji, dzięki którym powstały drogi, tory kolejowe i fabryki, zasługuje na szerszy opis i analizę. W pewnym sensie stanowią one (także Autostrada) rodzaj laboratorium dla badań psycho-społecznych. Brygady młodzieżowe na *Autoput* organizowane są w ten sposób, że grupują ochotników z jednej wsi, fabryki czy szkoły. Na terenie budowy sąsiadują ze sobą brygady z różnych środowisk i różnych republik. Poza pracą nadzorowaną przez fachowców, organizuje się kursy zawodowe, kółka samokształceniowe, artystyczne i sportowe, życie towarzyskie i społeczne. Udział w brygadzie stanowi także rodzaj instytucji selekcyjnej w przejściu młodzieży do innego środowiska społecznego.

materiał. Wśród planów badawczych Instytutu Nauk Społecznych znajdujemy także badania nad rodziną oraz położeniem kobiety.

Omówione zostały powyżej te problemy, te prace badawcze, które opierają się na technikach ankietowych; nie omawiam zupełnie prac ogólnie-teoretycznych, których również prowadzi się wiele i na rozmaite tematy. Wyrażają one tendencję do uchwycenia zasadniczych przeobrażeń społeczeństwa, które przechodzi od pasterskiego częstokroć typu bytowania do współczesnego, przemysłowego, które dokonało rewolucji socjalistycznej i przejęło zarządzanie wszystkimi formami społecznego życia bezpośrednio w ręce wytwórców. Fabryka i wspólnota lokalna, rodzina i młodzież, klasa robotnicza i chłopstwo — oto podstawowe instytucje i grupy, w których decydują się procesy rozwojowe i których badanie przedstawia wielką szansę dla badacza.

Jolanta Kulpińska

BADANIA OPINII PUBLICZNEJ W NRF

Sprawy niemieckie są dla Polaków zawsze interesujące. Nasze kontakty kulturalne i naukowe z NRF są nikłe, a informacje, jakie posiadamy o stosunkach społecznych w tym kraju, oparte są przede wszystkim na reportażach prasowych z natury rzeczy o ograniczonej wartości naukowej. Dlatego też każda publikacja naukowa, która rzuca światło na obecne stosunki w NRF, jest dla nas ciekawa i pouczająca.

„Divo”, zachodnio-niemiecki Instytut Badania Opinii Publicznej, opublikował materiały szerokich badań nad młodzieżą przeprowadzonych w 1956 r. Publikacja przedstawia polityczne i ideologiczne oblicze dzisiejszego młodego pokolenia Niemców; nosi ona tytuł *Zur ideologischen und politischen Orientierung der Westdeutschen Jugend und ihrer Führer*. Zawiera ona analizy cyfrowych danych uzyskanych w odpowiedziach na szereg pytań postawionych młodzieży przez badających. Analiza ogranicza się do przedstawienia cyfr, procentów i wskaźników bez komentarzy, interpretacji czy też próby naukowego opracowania otrzymanych rezultatów. Przedmiotem badania była reprezentatywna ogólnokrajowa próbka młodzieży w wieku od 16 do 24 lat. Przebadano także dwie grupy przywódców młodzieży wybierając pierwszą spośród formalnych przywódców, a więc kierowników wszelkiego rodzaju związków i organizacji młodzieżowych; drugą grupę zaś z przywódców nieformalnych. Tych ostatnich wyszukano następującym sposobem: od każdego wylosowanego formalnego przywódcy zażądano nazwisk i adresów 3 członków jego organizacji, którzy nie zajmując oficjalnych stanowisk odznaczeni się szczególną aktywnością i silnym wpływem na swoich współtowarzyszy. Z podanych nazwisk wylosowano próbkę odpowiadającą wielkości próbki formalnych przywódców. Dane zbierano przy pomocy wywiadów z kwestionariuszem przeprowadzonych przez przeszkolonych ankieterów Instytutu. Kwestionariusz składał się z 48 pytań. Na wszystkie pytania odpowiadali przywódcy zarówno formalni jak i nieformalni. Pozostała grupa młodzieży odpowiadała jedynie na 33 pytania kwestionariusza. Przywódcom stawiano bardziej szczegółowe pytania odnoszące się do ich aktywności i poglądów politycznych. Kwestionariusz zawierał pytania natury personalnej i trzy grupy pytań zasadniczych. Pierwsza z nich dotyczyła źródeł formowania się opinii młodzieży, druga zasadniczych problemów światopoglądu politycznego, trzecia stosunku do aktualnych zagadnień politycznych zarówno światowych jak i specyficznie niemieckich.

Rozpatrzymy obecnie najważniejsze otrzymane rezultaty dla każdej grupy pytań oddzielnie.